

6. О возобновлении работы Одесского индустриального института в г. Пензе: Распоряжение Совета Нар. Комиссаров СССР от 30 июня 1943 г. № 12620-рс. — 1 л. — Гос. архив Пензен. обл. (ф. р-2038, оп. 1, д.6706, л. 300).
7. Об организации в 1944 г. Пензенского индустриального института в г. Пензе и о возобновлении работы Одесского индустриального института в Одессе: Распоряжение Совета Нар. Комиссаров СССР от 8 июня 1944 г. № 12393-р — 1л. — Гос. архив Пензен. обл. (ф. р. — 2038, оп. 1, д. 799, л. 64).

Анотації

Бондарь В. И., Оборский Г. А., Шолда О. Б. Директоры Одесского индустриального (политехнического) института 1943–1945 гг.

На основе архивных документов представлены биографии директоров института за 1943–1945 гг.

Bondar V. I., Oborskyi G. O., Sholda O. B. Rectors of Odessa Industrial (Polytechnic) Institute in 1943–1945.

Biographies of Institute rectors for 1943–1945 are presented on the basis of archive documents.

Т. Ю. Герасимов

СПОЖИВАННЯ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ МІСТАМИ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ЗА ДОБИ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Ключові слова: електроенергія, електростанція, освітлення, нафта, Поділля, гетьманат.

Ключевые слова: электроэнергия, электростанция, освещение, нефть, Подолия, гетманат.

Key words: electrical energy, power plant, lighting, oil, Podillia, Hetmanate.

На сьогодні сучасному міщанину важко уявити своє життя без використання електроенергії, яка супроводжує його в побуті, на роботі, під час відпочинку тощо. Припинення подачі струму в електричних мережах міста, особливо у темній порі доби, практично паралізує діяльність його комунального господарства, нормальне функціонування підприємств, різних установ, транспорту і т. ін.

Велике значення наявність електроенергії мала і для мешканців ряду подільських міст у 1918 р., які вже до неї звикли, незважаючи на те, що станції з її виробництва з'явилися в губернії лише на початку ХХ ст. За гетьманування П. Скоропадського мати належне електричне освітлення у приміщеннях та на вулицях стало для міських поселень дуже проблематичним і було неабияким головним болем подільських муніципалітетів. Виною цьому були економічні і політичні наслідки Першої світової війни та Української революції.

Фундаментальне дослідження у сфері питань міського благоустрою, в тому числі споживання електроенергії в Українській Державі 1918 р., як і періоду Визвольних змагань 1917–1921 років, вітчизняними науковцями не проводилося.

Джерельну базу нашої наукової праці становлять фонди Державного архіву Вінницької області та відомості з подільських газет 1918 р.

Метою даної статті є висвітлення проблем, пов'язаних із забезпеченням міст Подільської губернії електричною енергією, показавши одну із сторін побуту міщан періоду Української Держави П. Скоропадського та розвитку міської інфраструктури.

У 1918 р. електростанції були тепловими і потребували значної кількості основного сировинного матеріалу — нафти. Оскільки ціни на неї були високими, їх підвищення автоматично відчували на власних кишнях абоненти. Наприклад, у серпні 1 пуд коштував 75 крб [1, арк. 52]. Проте найгіршим було те, що ще з перших днів існування Української Держави подільські міста постійно стикалися з проблемою її відсутності [2, с. 3] через розладнання транспортної мережі та втрату колишніх зв'язків з бакинським нафтовим районом [3, с. 123].

Однак альтернатива нафті усе ж таки існувала і теоретично могла бути забезпечена навіть внутрішніми губернськими ресурсами [4, арк. 36]. Так, у Проскурові ще на початку літа міська дума підписала контракт із підприємством з розробки і видобування торфу «Торф-Енергія». Родовища розроблялися на околицях міста [5, с. 2], а в жовтні у Вінниці було засновано подібне підприємство, під назвою «Торф'яна справа», для діяльності у Волинській та Подільській губерніях [6, с. 2]. Але за гетьманату вони не мали часу запрацювати на повну потуж-

ність і перспектива влаштування більш економічно вигідних електростанцій могла бути тільки у наступні роки.

Виробництво та розподіл електроенергії здійснювалися як засобами місцевого самоврядування, так і шляхом укладання угод з приватними компаніями чи особами. Поширеною формою таких домовленостей була концесія.

У Проскурові за відсутність якісного освітлення місцева влада обвинувачувала саме концесіонерів, які постійно збільшували плату населенню за електроенергію, посилаючись на суцільну дорожнечу. Тільки протягом 1917–1918 рр. вони збільшили ціну з 31 коп. до 2 крб за кВт/год. і у вересні збиралися підвищити до 4 крб. Внаслідок цього місто буквально було розділено на дві частини, кожна з яких щочасно освітлювалася по черзі [7, с. 2].

Схожі проблеми мав Тульчин, який потрапив у справжню кабалу до власника електростанції Лукашівського, з яким ще у 1911 р. було підписано контракт на 36 років про виняткове право надавати послуги місту. У договорі наголошувалося, що «тариф використання електроенергії буде встановлений підприємцем». Посилаючись на останню умову, ним ледве не щомісяця відправлялися циркуляри про необхідність збільшення плати. У серпні ціна досягла рекордного показника — 5 крб за 1 кВт/год. Поряд з цим абонентам наказувалося внести негайно великий аванс на рахунок «майбутніх благ» і заставу за встановлений лічильник [8, с. 2].

Порівнюючи з Проскуровом і Тульчином, Вінниця, Кам'янець і Могилів-Подільський, на перший погляд, мали б бути у вигіднішому становищі, оскільки міськими електричними станціями розпоряджалися місцеві управи. Складність їх господарської діяльності в «електричному питанні» полягала у необхідності балансування між встановленими тарифами для абонентів, які, звісно, мали бути прийнятними для широкого загалу, з одного боку, а з іншого — підтримувати електростанції у робочому стані. Влітку собівартість 1 кВт/год., враховуючи вартість нафти, становила 2 крб 45 коп. [1, арк. 52], що значно перевищувало абонентську плату — 1 крб у Вінниці і 39 коп. у Кам'янці [9, с. 2]. Різницю цін мало компенсувати міське самоуправління, і це негативно позначалося на якості надання послуг. Так, в липні вінницька міська електростанція була настільки перевантаженою і зношеною, що існувала реаль-

на небезпека залишення міста без світла. Тому від населення постійно вимагалось економити енергію, тобто «по можливості користуватися 1 лампочкою там, де горіло кілька» [10, с. 1].

Для виправлення таких негативних явищ міста повинні були вживати відповідних заходів. У серпні у Вінниці, з одного боку, була збільшена такса для абонентів електростанції, а з другого — запроваджувалося ще більше обмеження понаднормового користування. Міська управа підвищила тариф у середньому до 3 крб за кВт/год., щоб вийти на самоокупність [1, арк. 52 зв.].

У вересні, за її постановою, в одній квартирі дозволялося мати не більше трьох лампочок. Для цього службовці Управи ходили по помешканнях абонентів з метою встановлення їх кількості [11, с. 2].

Однак надмірні прагнення Управи економити на електроенергії сприяли масовій кількості скарг на незадовільне освітлення вінницьких вулиць. Деякі з них публікувалися у місцевій пресі. Наприклад, у вересні через несправність лампочки на вул. Б. Хмельницького, яка освітлювала одразу кілька кварталів, мешканцям цілого району, а також пішоходам доводилося ледве не напомацки по пробиратися вулицею, котра ще й мала крутий ухил [12, с. 1]. Подібні випадки впливали також на поширення злочинності на Замості [13, с. 2], а на вулицях Хлібній і Гоголівській (вересень) через це вже було зафіксовано декілька випадків крадіжок і замахів [14, с. 1].

Восени у всьому подільському регіоні робота електростанцій значно погіршилася, оскільки ще більше зменшилося постачання нафти. На початку жовтня, за розпорядженням Вінницької міської управи, струм у місті подавався лише до квартир за умови користування 1 лампочкою. Заклади усіх типів взагалі не освітлювалися [15, с. 1].

Втім значно гірша ситуація з освітленням була в Проскурові, Тульчині й Кам'янці-Подільському.

В кінці жовтня у Проскурові, за відсутності сировини, на тривалий час припинилося електричне освітлення [16, с. 2], а в Тульчині згаданий нами власник місцевої електростанції Лукашівський розпродав всю нафту за спекулятивними цінами, через що виробництво та подача електроенергії були повністю зупинені [17, с. 2].

Ще з кінця серпня справжня енергетична криза охопила Кам'янець. Відсутність стабільного постачання сировини на електростанцію в кінцевому підсумку призвела до того, що восени близько 50 днів (7 жовтня — 26 листопада) Кам'янець був знеструмленим [18, с. 2]. Це також спричинило майже цілковите завмирання культурно-мистецького життя у місті: кінематограф не працював, а театральні вистави припинилися, оскільки гралися по вечорам.

В листопаді у Могилеві-Подільському майже повністю вичерпалися запаси нафти та змащувальних мастил для освітлення міста. У зв'язку з цим міська управа звернулася до мешканців з проханням скоротити споживання електроенергії до мінімуму. Щодоби опівночі електростанція припиняла свою роботу. 1 грудня на засіданні міської думи було запропоновано скоротити освітлення у приватних квартирах до 22.00 [19, арк. 503 зв.].

Тим не менше, незважаючи на усі незручності, електроенергія споживачам обходилася дешевше, ніж використання так званих освітлювальних матеріалів — гасу та свічок. Через перебої з постачанням ціни на гас могли суттєво різнитися між собою у межах губернії. Так, у першій половині вересня у Вінниці він відпускався для кооперативів по 1 фунту на книжку, незалежно від кількості осіб, вказаній на ній, по 3 крб 85 коп. за фунт [20, с. 1], а у другій половині у Могилеві-Подільському — по 5 ф. на 1 книжку, по 4 крб 75 коп. за фунт і по 5 крб за фунт (якщо гас доставлявся на квартири візниками) [21, с. 2].

Через великі витрати на освітлення приміщень гасом та свічками (1 фунт свічок коштував близько 14 крб, а 10 коробок сірників — 3 крб) [22, с. 1] багато закладів Вінниці для своєї діяльності домагалися проведення електрики. Приміром, в жовтні вінницька організація «Талмуд-тори» вже вдруге просила про це міську управу, оскільки 150 дітей, здобуваючи початкову освіту по вечорам, не мали належного освітлення [23, арк. 9].

З тих же економічних причин про електрифікацію мріяв і Гайсин. 13 вересня міська дума вирішила делегувати члена управи і гласного думи до Вінниці до повіреного інженера контори «Інтеко» з метою докладного вирішення питання про об-

лаштування в Гайсині електричного освітлення [24, арк. 164]. Планувалося, що ціна 1 лампочки (в еквіваленті 25 свічок) буде становити 10 крб на місяць [25, арк. 170].

Нестача сировинного матеріалу для електричних станцій змушувала гетьманську владу відповідно реагувати. 26 жовтня було видано обов'язкову постанову від Міністерства торгу та промисловості «Про зменшення споживання електричної енергії» для кількох губерній, серед яких була і Подільська. Відповідно до неї заборонялося зовнішнє освітлення театрів, кінематографів, ресторанів та ін. подібних закладів окрім під'їздів до них. Встановлювалася норма для освітлення — не більше 8 свічок на кв. сажень площі приміщень [26, с. 1].

Отже, в часи Української Держави 1918 р. перед подільськими містами гостро постало «електричне питання», викликане цілим рядом економічних причин. І хоча у кожному з міських поселень воно мало свої особливості, спільною проблемою залишалася нестача нафти для функціонування електростанцій. Найбільші складності восени відчувли Тульчин, Проскурів і Кам'янець-Подільський. Останній залишався знеструмленим 50 днів. Безперечно, це було лише однією з проблем благоустрою міських населених пунктів Подільської губернії, тому висвітлення його інших складових — водопостачання, санітарії, транспорту і т. ін. — залишається актуальним.

Джерела та література

1. Державний архів Вінницької області (далі — ДАВО). — Ф. Д-230. — Оп. 3. — Спр. 73. — 321 арк.
2. Отсутствие в губернии нефти // Слово Подоліи. — 1918. — 15 мая. — С. 3.
3. Гай-Нижник П. П. Фінансова політика уряду Української Держави гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня — 14 грудня 1918 р.). — К., 2004. — 430 с.
4. Державний архів Хмельницької області (далі — ДАХМО). — Ф. Р-1162. — Оп. 1. — Спр. 4. — 48 арк.
5. Проскуров // Слово Подоліи. — 1918. — 30 июня. — С. 2.
6. Торфяное дело // Слово Подоліи. — 1918. — 22 окт. — С. 2.
7. Проскуров // Слово Подоліи. — 1918. — 27 сент. — С. 2.
8. Тульчин // Слово Подоліи. — 1918. — 9 авг. — С. 2.
9. К вопросу об устройстве водопровода, канализации и трамвая // Подольский край. — 1918. — 12 мая. — С. 2.
10. К вопросу об освещении // Слово Подоліи. — 1918. — 30 июля. — С. 1.

11. Об электрическом освещении // Слово Подоліи. — 1918. — 24 сент. — С. 2.
12. Тьма на улице Богдана Хмельницкого // Слово Подоліи. — 1918. — 8 сент. — С. 1.
13. Плохое освещение // Слово Подоліи. — 1918. — 5 июля. — С. 2.
14. Тьма на Хлебной и Гоголевской улицах // Слово Подоліи. — 1918. — 13 сент. — С. 1.
15. Сокращение работы электрической станции // Слово Подоліи. — 1918. — 9 окт. — С. 1.
16. Проскуров // Слово Подоліи. — 1918. — 8 нояб. — С. 2.
17. О нашем электричестве // Слово Подоліи. — 1918. — 30 окт. — С. 2.
18. Вчера управлением... // Подольский край. — 1918. — 27 нояб. — С. 2.
19. ДАВО. — Ф. Д-37. — Оп. 1. — Спр. 3. — 561 арк.
20. Керосин для населения // Слово Подоліи. — 1918. — 13 сент. — С. 1.
21. Выдача керосина // Жизнь Подоліи. — 1918. — 1 окт. — С. 2.
22. Базарные цены на предметы первой необходимости за 4 июля до 10 часов утра // Слово Подоліи. — 1918. — 19 июля. — С. 1.
23. ДАВО. — Ф. Д-230. — Оп. 1. — Спр. 1877. — 1403 арк.
24. Там само. — Ф. Д-286. — Оп. 1. — Спр. 94. — 943 арк.
25. Там само. — Спр. 93. — 192 арк.
26. Обов'язкова постанова // Державний вістник. — 1918. — 26 жовтня. — С. 3.

Анотації

***Герасимов Т. Ю.* Потребление электроэнергии в городах Подольской губернии во время правления гетмана П. Скоропадского.**

Анализируются проблемы подачи энергии с электростанций различных форм собственности в городские поселения Подоліи. Указано на общие причины их осложнений с отдельной спецификой для каждого из указанных городов.

***Gerasimov T. U.* Electricity consumption in the cities of Podolsk province during the reign of Hetman Pavlo Skoropadskyi p.**

The problem of energy supply to power plants of different ownership forms to urban settlements skirts is analyzed. The common causes of complications with specifics for each city are pointed out.